مامۆستا هەژار و وەرگێڕان

کەریم حیکمەتی
(بۆکان)

لە ژیانی ئەم بلیمەتە نادوێم و دێمە سەر باسی کارەکانی. لە کارەکانیشیدا، باسی شیعری نیشتمانپەروەری، حەماسی و کۆمەڵایەتی و ئەویندارانەی ئەوتان بۆ ناکەم و یەکڕاست لە وەرگێڕدراوەکانی ئەم هێژایە ورد دەبینەوە.

لە وەرگێڕانەکانی مامۆستا هەژاردا، وام بۆ دەردەکەوێ کە ئەم هێژایە ویستوویەتی بەم کارە شۆڕشێکی فیکری و ئەندێشەیی لەناو کۆمەڵگای کوردیدا پێک بهێنێ. ئەوەشمان هەر لە وەرگێڕانی کارەکانی شەریعەتییەوە بۆ دەردەکەوێ، چونکە عەلی شەریعەتی و ئەندێشەی ئەو پیاوە بۆمان ڕوون دەکاتەوە کە تەواوی هەوڵ و تەقەللای ژیانی، لانی کەم بۆ ڕێچکەیەک لە ڕووناکی، ڕۆچنەیەک بەرەو پانتاییەکی بەرین و خۆ دەرباز کردنێک، لە توند و تیژی و تەسکبیری بوو. شەریعەتی بەتایبەت لە «دایە، باوە، کێ خراوە؟»دا زۆر دەکۆشێ هەتا پرشنگی زانیاری بهاوێتە ناو کۆمەڵگا. ئەو دژی باوکسالاری و لاسایی کردنەوەی کوێرانە و بە ساویلکە زانینی خەڵک لە لایەن هێندێک لە خاوەن دەسەڵاتانی سیاسی و دینی و هەموو نەزانی و خورافاتێکدا وەکو پیرە مەگروون ڕاوەستا بوو. هەر بۆیە مامۆستا هەژار بۆ گەشە و نەشەکردنی ئەندێشەی کۆمەڵگای کوردی ئەو سەردەمەی خۆی کە زۆر کەند و کۆسپ و لەمپەری لەڕێدا شین ببوو، وەک پزیشکێکی کارامە و لێزان، هانا دەباتە بەر وەرگێڕانی کارەکانی ئەم نووسەرە فارسە.

گەر لە وەرگێڕانی کارەکانی شەریعەتیش بترازێین و

بێینە سەر چوارینەکانی خەییام، ئەوە باشتر مەبەستەکەمان پێکاوە و ئامانجەکەمان ڕوونتر ڕاڤە کردووە. لێرەدا ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە مامۆستا هەژار بۆچی چوارینەکانی خەییامی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی؟

ئەوە پیاوانی مەزنن مێژوو تۆمار دەکەن و هەلومەرجیشە، کە پیاوانی گەورەو لەکڵ دەرهاتوو ئاراستە دەکات. ئەگەر بە وردبینییەوە سەرنج بدەینە هەلومەرجی ئەو سەردەمەی خەییام و ئەو بارودۆخەی کە باڵی بەسەر کۆمەڵی ئەو کاتدا کێشابوو، وەک ئەوە وایە کە مامۆستا هەژار و کۆمەڵگاکەیان کردبێتە تای دووەمی ئەو تەرازووەی کە خەییام تای یەکەمی بووە. جا چ لە باری زیرەکی و وشیاری کەسایەتییەکانیان و چ لەباری وەسفی کۆمەڵی ئەم دوو کەسایەتییەدا.

زۆر کوڵکە مەلا و شێخ هەیە ڕێ دەگرن لێم
لایان هەڵەیە لە ژینی خۆشم بدوێم
خزمینە! نەزانی چ بەڵاییکی زلە
هاتوومە جیهان نابێ بزانم من کێم؟

کەواتە دەتوانم بڵێم ئەوا مێژوو بۆ جارێکی تر خەییامێکی دیکەی لە کوردستاندا خولقاندووە. ڕاتزێل یەکێک لە جوگرافیازانانی زۆر گەرا (جبرگرا) بڕوای وایە کە لە پێک هێنان و بەدی هاتنی بۆچوون، خوو وخدە و.. ژینگە ڕۆڵێکی یەکجار بەرچاوی هەیە. جوگرافیازانانی ژینگە گەرا (محیط گرایان) دەڵێن ئاو و هەوای تایبەت لەسەر مرۆ شوێن دادەنێ، بۆ وێنە ئەوان لە زۆربەی لێکۆڵینەوەکانی خۆیاندا بۆیان دەرکەوتووە کە ئەو کۆمەڵانەی لە شوێنە ساردەکاندا هەڵکەوتوون، بزووتنەوەو هەوڵ و تەقەللایان زۆرترە، بە پێچەوانە شوێنی گەرم دەبێتە هۆی ئەوەی مرۆڤ تەوەزەل و کارنەکەر و خورافیبار بێت، ئەم جوگرافیازانانەی بۆ شوێنی گەرم، نموونە لە هیند دێننەوە کە گەرما لەو شوێنە تەوەزەلی بە دیاری هێناوە و هیندییەکانی بەرەو خورافات و سروشت پەرستی هان داوە. تەنانەت ئەم جوگرافیازانانە دەڵێن: ئەگەر بوودا لە شوێنێکی گەرمی وەک هیندوچین، نەهاتایەتە سەر زەوی، خەڵکی بەرەو هەوڵ و تەقەللا و کار و جووڵانەوە و تێکۆشانی بێ وچان هان نەدەدا.

شایەد باس و لێدوان لە تیۆری زۆر گەراکانی زانستی جوگرافیا، وابێتە بەرچاو کە وەرگێڕان یاخود ئەدەبیات چ پێوەندییەکی لەگەڵ ژینگە و ئاو و هەوادا هەیە؟ بەڵام کاتێ باس لە ژینگەی وەک یەک و هاوبەش دەکەین، بۆی هەیە بیر و بڕوایەکی وەک یەکیش سەرهەڵ دا. واتە کۆمەڵگای هەژار هەمان ئەو کۆسپانەی هەبووە کە کۆمەڵگای خەییام کاتی خۆی بوویەتی. ئەگەر ئەوتۆ لەمپەر و گیروگرفت گەلێک لەسەردەمی خەییامدا نەبووایە، بێ گومان خەییام ئەم چوارینانەی نەدەهۆندەوە، یان ڕەنگ بوو بە جۆرێکی تری هۆنیبایەتەوە (واتە کاکڵی بابەتەکانی شتێکی تر دەبوو.)

کاتێ هەر ئەم هەلومەرج و لەمپەرانەش لە زەمانی هەژاردا هەیە و دەبیندرێ و هەستی پێدەکرێ، هەژارێک سەر هەڵ دەدا کە خەییام ئاسایی لە حاندیاندا هەڵوێست دەگرێ و باشترین هەڵوێستیش بە لایەوە ئەمە بوو کە پەنا بەرێتە بەر ئەوتۆ چوارینە گەلێک، وەک ئەوەی کە بۆ دوو کەسی نەخۆشی دووچاری سیل، لە لایەن دوو پزیشکی تایبەت و لێهاتووەوە، دەوا و دەرمانێکی هاوبەش و وەک یەک بنووسرێت.

جا هەر لەم ڕۆچنەوە دەتوانین بچین بۆ زمانی شیعری چوارینەکانی خەییام بە کوردی. کاتێ فەزا و هەموو زەمینەکان دەستیان داوەتە دەست یەک بۆ ئەوەی کە هەژار لە خۆی ورد بێتەوە و هەزاران شەپۆلە پرسیار، بیریان وروژاندووە، چاوی تاسەی هەڵێناوە و لە هاوتا و هاودەردی خۆی ڕوانیوەو کەسیشی لە خەییام هاودەردتر نەبینیوە. هەر بۆیە تاسە و هەناسەی خۆی تێکەڵی خەییام کردووەو چووەتە ناخییەوە و غەوری زامە ئاشناکانی لاداوە، کە لە زامەکانی خۆی و نەتەوەکەی خۆی کردووە (کۆمەڵگا)، لە قوڕگی شمشاڵی هاوبەشی زمانا، جارێکی تر خەییامی هۆنیوەتەوە و کوڵی دڵی خۆی پێ ڕشتووە. هەر ئەم لێک تێگەیین و زامە هاوبەشانەش بووەتە هۆی ئەوەی کە بە جوانی چوارینەکانی خەییام وەرگێڕێتەوە و هەژار لەم کارەدا بکاتە کەم وێنە، بە جۆرێکە، پەیام و مانا و فەلسەفە و هزری خەییامی گەورەی چێشتووە و دەری بڕیوەتەوەو پاراستوویە. هەڵبەت دەبێ ئاماژە بەوەش بکرێ کە بەر لە مامۆستا هەژار، زۆر شاعیر و خاوەن قەڵەمی وەک

مامۆستا یان: گۆران، شێخ نووری شێخ ساڵح، شێخ سەلام، بڕێک لەم چوارینانەیان وەرگێڕاونەتەوە کە پێویستە وێنەیەکیان بخەینە بەرچاو.

این کهنه رباط را که عالم نام است
آرامگه ابلق صبح و شام است
بزمی است که وامانده صد جمشید است
گوری است که خوابگاه صد بهرام است
خەییام

ئەم کەلەوایە کە دنیای نامە
ئارامگەهی بەیانی و شامە
بەزمێکە لە سەد جەمشید جێ ماوە
قەسرێکە تەکیەی سێ سەد بەهرامە
شێخ سەلام

ئەم سەرا کۆنەی ناوی جیهانە
لەسەر ڕێی گەشتی شەو و ڕۆژمانە
بەزمێکە لە سەد جەمشید جێ ماوە
سەد بەهرام هات و چوو لەم وێرانە
گۆران

ئەم کۆنە سەرا و پەردە کە دنیای ناوە
شایی لە بەرێ، شینە لە پێنسەد لاوە
ئەم خوانچەیە بەرماوی هەزار جەمشیدە
گۆڕەو گەلێ بارامی تیا نێژراوە
هەژار

وەکو دەبینین هیچ کامیان نەیانگەیاندۆتە پلەی مامۆستا هەژار، کە هۆی ئەم کارەش دەگەڕێتەوە سەر شێوەی وەرگێڕان و هونەری وەرگێڕان.

لەم بوارەدا هەژار بلبلێکی دەنگ خۆشی بۆ گۆشتەکەی سەرنەبڕیوە، بەڵکو گرتوویەتی، زمانی کوردی فێر کردووە، واتە لە وەرگێڕانی وشە بە وشە خۆی بواردووە و ئەم چوارینانەی چێشتووە، بە ناخیاندا ڕۆچووە و دواتر ماکی چوارینەکانی لەگەڵ ڕاڤە و تەئویلی خۆیدا تێکەڵی کردووە و بەبێ زایەکردن و لەناوبردنی کێش، دایڕشتوونەتەوە، کە ئەمەش گەورەیی هونەری وەرگێڕانە و (بەتایبەت لە شیعردا) ئەوە دەگەیەنێ کە هەژار لە هەر دوو زمانی کوردی و فارسیدا، بە چڕوپڕی شارەزا و خاوەن دەسەڵات بووە، کە شایەد یەکێ لە هۆیەکانی ئەم دەسەڵاتە بگەڕێتەوە بۆ لای ئەوەی کە ئەم هێژایە فەرهەنگی وشەی هەنبانەبۆرینەی نووسیوە کە لە حاند هەر وشە و ناو و دەستەواژەیەکی کوردیدا، فارسییەکەشی داناوە.

پێویستە ئاماژە بەوەش بکرێ کە لە وەرگێڕانی ئەم چوارینانەشدا وەک وەرگێڕی کارەکانی شەریعەتی، مەبەستی مامۆستا هەژار ئەوەبووە کە کۆمەڵگای کوردی سەردەمی خۆی لەگەڵ بیر و هزری پڕ لە گەشە و فەلسەفەیی خەییام ئاشنا بکات.

بەشێوەیەکی گشتی ڕەمزی سەرکەوتن و گەورەیی وەرگێڕدراوی چوارینەکانی خەییام لە چوار خاڵدایە:

١- فەلسەفە و ماکی پەیامی پاراستووە.

٢- ڕاتزێل گوتەنی، ژینگەی هاوبەش لە پێکەوە لکاندن و تێڕامانیاندا ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە.

٣- بە پێچەوانەی مامۆستا گۆران و شێخ سەلام لە وەرگێڕانی سەربەخۆ و ئازاد کەڵکی وەرگرتووە و کێشی چوارینەکانی پاراستووە.

٤- بەسەر هەر دوو زمانی کوردی و فارسیدا شارەزا و زاڵ بووە.